

*Dr. Tilen Štajnpihler**

Od pravnega sistema k pravnemu polju: Bourdieuev prispevek k razumevanju prava

1. Uvod

Ena od anekdot, ki Pierra Bourdieuja (1930–2002), enega najvidnejših francoskih intelektualcev zadnjih desetletij 20. stoletja, povezujejo s svetom prava, govori o dijaku v zaključnem letniku srednje šole (ta je pozneje postal sodnik), ki je Bourdieuja ob neki priložnosti prosil za nasvet glede izbire smeri študija, natančneje, študija prava. Na to vprašanje je Bourdieu instinktivno odgovoril: »Oh, ne, predvsem ne pravo!«¹

Bourdieu se je imel v prvi vrsti za *sociologa*. To nikakor ni nepomembna opazka, saj našo pozornost takoj preusmeri od njegove vsebinske analize različnih področij, na katera je posegel, k vprašanju njegovega (metodološkega) pristopa, ki v izhodišču zaznamuje tako rekoč vsa njegova premišljevanja o družbi, tudi o tisti njeni razsežnosti, ki se nanaša na pravo.

»Danes lahko govorim, kar govorim, nedvomno zato, ker sem ves čas uporabljal sociologijo za to, da sem se z njo upiral svojim družbenim določitvam in omejitvam; in še zlasti zato, da sem muhavost, intelektualne simpatije in antipatije, ki so, mislim, tako pomembne pri intelektualnih izbirah, predeloval v zavestna in eksplicitna stališča.«²

* Asistent na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani; tilen.stajnpihler@pf.uni-lj.si.

¹ Lenoir, Pierre Bourdieu and the Law, v: Nordisk juridisk tidsskrift 29 (2006) 3/114, str. 18.

² Bourdieu, SOCIOLOGIJA KOT POLITIKA (2003), str. 32–33.

Tudi njegov »zadržan« odnos do prava oziroma pravnikov,³ ki ga zaslutimo iz uvodne anekdote, je treba umestiti v (širši) kontekst njegove sociološke teorije in njenih epistemoloških izhodišč, ki mu omogočajo preučevanje prava, ki ni v nevarnosti, da bi postalo preveč »togo pravno usmerjeno« ali »pravno pristransko«.⁴ Ob tem je treba dodati, da Bourdieuja pravo očitno nikoli ni pritegnilo do te mere, da bi razvil enovito, sistematično in poglobljeno analizo pravnih problemov ter da bi lahko upravičeno govorili *posebej* o njegovi *sociologiji prava*. Zato morda niti ni presenetljivo, da njegova misel v slovenskem *pravnem* prostoru ni naletela na tako plodna tla kot izhodišča nekaterih drugih sociologov in filozofov istega obdobja, kot sta na primer Niklas Luhmann ali Jürgen Habermas.⁵

Na redkih mestih (glede na njegov sicer izjemno bogat opus), kjer je Bourdieu o pravu pisal nekoliko bolj strnjeno in neposredno, je v osnovi skušal pokazati, kako pravno znanost iztrgati iz primeža dveh antagonističnih smeri: (pravnega) *formalizma*,⁶ ki vzpostavlja pravo z njegovo specifično obliko in logiko kot popolnoma avtonomen pojav v odnosu do družbenega konteksta, v katerega je umeščen, na eni strani, in (pravnega) *instrumentalizma*,⁷ ki skuša delovanje prava v celoti prikazati v odvisnosti od družbenih okoliščin oziroma najpogosteje kot orodje v rokah vladajočih skupin v določeni družbi za doseg njihovih specifičnih interesov, na drugi strani.⁸ Kot pravi Bourdieu, obe smeri »preprosto ignorirata obstoj celotnega družbenega univerzuma [...], ki ga ne smemo zanemariti, če želimo razumeti družbeni pomen prava, saj pravna avtoriteta

³ Ta Bourdieujev odnos je pravzaprav le odsev splošnih nestrinjanj oziroma sporov med pravniki in sociologi v Franciji. Po eni strani naj bi pravniki sociologom zamerili, da slednji ne priznajo prvenstvene vloge specifično pravnega pojmovanja normativnosti in jih obtožujejo, da spregledujejo notranjo logiko in bistvo prava. Po drugi strani naj bi sociologi pravnikom očitali pomanjkanje ustrezne usposobljenosti za raziskovanje pravnih (družbenih) odnosov in posplošeno enačenje prava z zakonom. Glej Noreau, Arnaud, *The Sociology of Law in France*, v: *Journal of Law and Society* 25 (1998) 2, str. 280–281. Tudi García-Villegas, *Comparative Sociology of Law*, v: *Law and Social Inquiry* 31 (2006) 2, str. 358–360.

⁴ Banakar, Travers, *AN INTRODUCTION* (2002), str. 189.

⁵ Pregledno o Luhmannovem in Habermasovem prispevku k razumevanju prava pri nas na primer v Igličar, *POGLEDI SOCIOLOGIJE PRAVA* (2009); Marijan Pavčnik, *ARGUMENTACIJA V PRAVU* (2004).

⁶ Izhodiščno o pojmu pravni formalizem glej na primer Schauer, *Formalism*, v: *The Yale Law Journal* 97 (1988) 4, str. 509 in nasl.; Pildes, *Forms of Formalism*, v: *University of Chicago Law Review* 66 (1999) 3, str. 607 in nasl.; Auersperger Matić, *Kaj je pravni formalizem?*, v: *ZZR LXIV* (2004), str. 55 in nasl.

⁷ Pregledno o pravnem instrumentalizmu in različnih razsežnostih, v katerih se pojavlja, glej na primer Tamanaha, *LAW AS A MEANS TO AN END* (2006), posebej na področju teorije prava zlasti str. 118–132.

⁸ Bourdieu, *The Force of Law*, v: *Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 814.

nastaja in se izvršuje prav znotraj tega univerzuma».⁹ Podobno kot drugi družbeni pojavi (tako v njihovi družbeni kot simbolni razsežnosti), na primer religija ali znanost, je pravo po njegovem mnenju namreč proizvod silnic, ki učinkujejo na nekem specifičnem *družbenem* področju, ki ga Bourdieu opredeli kot pravno »polje«.¹⁰ Delovanje slednjega pa lahko v celoti razumemo le, če ga povežemo z nekaterimi drugimi temeljnimi pojmi njegove analize, s kombinacijo katerih je hotel zajeti različne vidike družbene resničnosti, ki se medsebojno povezujejo tako, da nobenega ni mogoče ustrezno pojasniti brez drugih. Zato se je treba pri obravnavanju pravnega polja navezati tudi na pojme, kot so *habitus*, kapital, simbolna moč in tako naprej.

V nadaljevanju bom torej skušal iz Bourdieujeve kompleksne sociološke teorije in specifičnega pojmovnega aparata, ki ga uporablja pri analiziranju družbenih praks, izluščiti tiste poudarke, ki prispevajo k razumevanju prava oziroma njegovemu preučevanju. Kako lahko Bourdieujeva premišljevanja oplemenitijo na primer »klasično« dojemanje prava kot sistema pravnih pravil in načel ali pogleda drugih sociološko usmerjenih teorij, ki logiko sistema prenašajo na celotno družbeno delovanje? Lahko izhodišča Bourdieujeve *refleksivne* sociologije v nekaterih primerih ponudijo boljši okvir za pojasnjevanje pravnega življenja kot druge smeri, iz katerih smo navajeni pristopati k preučevanju pravne dinamike?

2. Pravno polje

V enem od številnih poskusov, da bi strnjeno opredelil pojem *družbeno polje*, Bourdieu le-to označi kot mrežo oziroma razporeditev objektivnih razmerij (relacij) med različnimi družbenimi položaji.¹¹ Obstoje te položaje in zahteve, ki jih nalagajo agentom (bodisi posameznikom bodisi institucijam), ki jih zasedajo, objektivno opredeljuje njihova dejanska ali potencialna lega (lokacija) v polju. Pri tem gre, prvič, za lego v sistemu razdeljevanja različnih vrst ali oblik moči (v Bourdieujevi terminologiji: *kapitala*), ki omogočajo dostop do specifične vrste profita ali ugodnosti, okrog katerih se je vzpostavilo družbeno polje. Poleg tega pa je, drugič, lega posameznega položaja opredeljena glede na

⁹ Prav tam, str. 816.

¹⁰ Bourdieu v tem kontekstu uporablja oznako »juridično« polje (fr. *champ juridique*, angl. *juridical field*). V nekaterih slovenskih prevodih se ta Bourdieujev pojem prevaja tudi kot (družbeno) *področje*, glej Bourdieu, PRAKTIČNI ČUT I (2002). Poleg tega nekateri pri nas (družbeno) polje včasih povezujejo z oznako *trg* (v ekonomskem smislu), glej Škerlep, KOMUNIKACIJA V DRUŽBI, DRUŽBA V KOMUNIKACIJI (1997), str. 239–240. Asociativno pa je Bourdieujev pojem (družbeno) polje morda še najbližje *bojnemu* polju.

¹¹ Bourdieu, Wacquant, AN INVITATION (1992), str. 97.

njegova trenutna razmerja do drugih položajev znotraj polja (v tem kontekstu gre za razmerja podrejenosti, nadrejenosti ali prirejenosti oziroma sorodnosti).¹²

Bourdieujev pojem družbenega polja je treba razumeti kot *epistemološki* ali *metodološki pripomoček*, tj. kot orodje, s katerim razpolagamo, ko opisujemo pravno resničnost in njeno dinamiko.¹³ Tako kot se na primer Luhmann pri opisovanju različnih vidikov pravne dejavnosti opira na podobo »sistema«, izhaja Bourdieu iz zasnove »polja«, ki po njegovem mnenju bolj ustrezno zajame družbeno dinamiko pravnih procesov. Pravzaprav težko spregledamo Bourdieujev odpor do tega, da bi družbene prakse skušali pojasniti z delovanjem oziroma logiko sistema. Ali z njegovimi besedami: »Aparat je peklenski mehanizem, programiran, da opravlja določene funkcije ne glede na to, za kaj gre, kje in kdaj.«¹⁴ Sistem ali aparat naj bi po njegovih besedah deloval po »kvazi-mehanski logiki discipline, s katero je mogoče vsako dejanje ali ravnanje pretvoriti v golo izvrševanje«.¹⁵ Ustreznejše izhodišče za razumevanje družbenih procesov je videl v razmerjih med udeleženci na določenem družbenem *področju* oziroma objektivnimi položaji, ki jih ti zasedajo.¹⁶ Takšen *družbeni* prostor je označil kot (družbeno) polje, za katerega je najpogosteje uporabil prispodobno (družbene) igre.¹⁷

»O igri lahko govorimo v tem smislu, da skupina ljudi sodeluje pri urejeni dejavnosti, dejavnosti, ki se podreja določenim regularnostim, četudi ni nujno proizvod podrejanja pravilom. [...] Kdor hoče zmagati v tej igri, si prisvojiti dobiček, ujeti žogo, se pravi, denimo, narediti dobro partijo in pobrati s tem povezan dobiček, mora imeti čut za igro, se pravi, čut za nujnost in logiko igre.«¹⁸

Izbira igre kot prispodobe za delovanje družbenega polja nikakor ni naključna. Nakazuje namreč, da za celovito razumevanje in preučevanje družbenih praks ne zadostuje, da se osredotočimo na »pravila igre«, ki jih sicer skrbno

¹² Prav tam, str. 97.

¹³ Glej na primer Grenfell, PIERRE BOURDIEU (2008), str. 74.

¹⁴ Bourdieu, Wacquant, AN INVITATION (1992), str. 102.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Za neposredno primerjavo med Luhmannovim in Bourdieujem pojasnjevanjem prava glej na primer Valverde, The Sociology of Law as a 'Means against Struggle Itself', v: Social and Legal Studies 15 (2006), str. 594–595; van Krieken, Legal Reasoning as a Field of Knowledge Production, v: Annual Meeting of the Law and Society Association (2004), str. 4–20.

¹⁷ »Podoba igre je zagotovo najmanj slaba za opisovanje družbenih reči. Vendar ni brez nevarnosti. Če govorimo o igri, s tem pravzaprav sugeriramo, da je na začetku nekdo, ki je igro izumil, nekakšen nomotet, ki je postavil pravila, naredil družbeno pogodbo. Še huje – s tem sugeriramo, da obstajajo pravila igre, [...], se pravi, eksplicitne norme, najpogosteje zapisane, itn.; v resnici pa je veliko bolj zapleteno.« Bourdieu, SOCIOLOGIJA KOT POLITIKA (2003), str. 49.

¹⁸ Prav tam.

popišemo in natančno razčlenimo. Pri analiziranju igre, ki sicer poteka znotraj okvira uradnih pravil, ki jo vzpostavljajo, moramo računati tudi (ali morda celo predvsem) z igralnimi strategijami udeležencev, njihovim taktiziranjem glede na različne dejavnike, njihovimi igralnimi sposobnostmi in tako naprej.¹⁹

V nadaljevanju bom razčlenil *ključne strukturne značilnosti* Bourdieujevega pojma (družbeno) polje in skušal prikazati, kako se odražajo na primeru pravnega oziroma pravniškega polja.

2.1. Pravno polje, položaji in kapital

Bourdieujev pojem »polje« označuje strukturirano družbeno področje, na katerem so posamezni *položaji*²⁰ v medsebojnih razmerjih nadrejenosti oziroma podrejenosti, in sicer glede na različne vrste resursov oziroma oblik družbene moči. Kot vsako družbeno področje je torej tudi za pravno polje značilno trajno stanje neenakosti: gre za družbeni prostor, v katerem vlada stalno neravnovesje glede posesti oziroma dostopa do različnih oblik tako imenovanega *kapitala*, ki mu Bourdieu pripiše povsem specifičen pomen. Z njim skuša zajeti vse formalne in neformalne, materialne ali simbolne resurse oziroma mehanizme, ki na določenem družbenem polju učinkujejo kot *vzvod moči*.²¹ Ko določeno dobroino prepoznamo kot kapital, ki se na takšen način tudi uporablja, s tem pravzaprav že ugotovimo, da obstaja tudi določen družbeni prostor, igra, v kateri ta dobrina opravlja to vlogo. Kapital ne more obstajati oziroma kot takšen delovati zunaj okvira določenega družbenega polja. In obratno, določeno družbeno polje se vzpostavi in lahko deluje le okoli določene vrste kapitala.²²

Tako Bourdieu med drugim govori tudi o »pravnem« kapitalu, kot posebni obliki kulturnega (neekonomskega) kapitala, ki ima simbolne učinke.²³ Kot primere takšnih oblik pravnega kapitala, ki so medsebojno tudi tesno prepletene, lahko prepoznamo formalne poklicne kvalifikacije, kot sta pravna izobrazba

¹⁹ Tako nam na primer pri analiziranju konkretne nogometne tekme veliko več kot uradna pravila igre povedo izbira in postavitve igralcev na igrišču, individualne sposobnosti vsakega od njih, strategija igre, ki jo je za to igro izbralo posamezno moštvo, in tako naprej. Vsaka od teh spremenjivk se seveda nadalje prilagaja drugim dejavnikom, kot so na primer lastnosti igralcev in način igranja nasprotne ekipe, pomembnost tekme in navsezadnje najbrž tudi sodnik, ki bo na tekmi sodil.

²⁰ Bourdieu govori o *pozicijah*; gre za pojem, ki je še najbližje temu, kar se v sociologiji navadno označuje kot družbeni *status* in družbena *vloga*. Glej na primer Haralambos, Holborn, SOCIOLOGIJA (1999), str. 14–15.

²¹ Grenfell, PIERRE BOURDIEU (2008), str. 101–103.

²² Bourdieu, Wacquant, AN INVITATION (1992), str. 98–101.

²³ Bourdieu, Rethinking the State, v: Sociological Theory 12 (1994) 1, str. 9–10.

ali opravljen pravniški državni izpit; nakopičeno znanje pravnih igralcev glede delovanja pravnega sistema, njihovo vsebinsko poznavanje pravnega korpusa in njihove dejanske sposobnosti glede pravnega razlaganja; družbeni in strokovni ugled, ki si ga posamezni pravni igralci priborijo pri svojem delu; družbene stike (v vsakdanjem jeziku »veze in poznanstva«), ki jih vzpostavljajo oziroma vzdržujejo drug z drugim in posebej z nosilci drugih družbenih položajev oziroma drugih vrst moči ali kapitala, in podobno.

Vsem izpeljavam *pravnega kapitala* je skupno, da pravnim igralcem omogočajo dostop do upravljanja s pravnimi besedili oziroma s pravnimi viri.²⁴ S tem ti utrujejo ali izboljšujejo svoj položaj znotraj pravnega polja (tj. v primerjavi z drugimi položaji), saj nadzor nad pravom odpira vrata do ene od temeljnih oblik družbene moči, tj. *simbolne moči*,²⁵ ki je povezana z vlogo in delovanjem simbolnih sistemov, primer katerega je, poleg religije, umetnosti ali jezika, tudi pravo.²⁶ Simbolna moč, »moč za proizvodnjo in vsiljenje *legitimne* vizije družbenega sveta, [...] moč, da vsilimo drugim glavam staro ali novo vizijo družbenih razdelitev,«²⁷ je lahko učinkovita le, če jo tisti, nad katerimi se izvršuje, sprejemajo. Če torej Bourdieu pravi, da je tudi pravo ena od tipičnih oblik simbolne moči, ki se udejanja z besedami, in sicer tako, da istočasno »ustvarja stvari, ki jih poimenuje«,²⁸ je uspešnost teh poimenovanj odvisna od vere oziroma zaupanja v pravilnost teh besed in legitimnosti njihovih nosilcev. To nas ponovno pripelje do pomena pravnega kapitala (ene od oblik simbolnega kapitala), ki deluje kot *kredit* ali *jamstvo*, s katerim morajo razpolagati pravni igralci, če hočejo izkoristiti specifično simbolno moč prava.

²⁴ Pri tem je treba izrecno opozoriti, da Bourdieu pojem *pravno besedilo* uporablja v najširšem možnem pomenu, torej kot sopomenko za pojem *pravo*, ki poleg pisnih pravnih virov vključuje tudi pravne običaje in podobno. Glej na primer uvodna pojasnila Richarda Terdimana k angleškemu prevodu Bourdieujevega članka *La force du droit*, Bourdieu, *The Force of Law*, v: *Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 808–809. V nadaljevanju bom v tem kontekstu sam večkrat govoril (tudi) o *pravnih virih*.

²⁵ Strnjeno o Bourdieujevem pojmu simbolne moči glej na primer Bourdieu, *LANGUAGE AND SYMBOLIC POWER* (1991), str. 163–170. S tem pojmom sta tesno povezana tudi pojma *simbolnega nasilja* in *simbolne dominacije*.

²⁶ Tako na primer García-Villegas, *On Bourdieu's legal thought*, v: *Droit et société* 56–57 (2004), str. 60.

²⁷ Bourdieu, *SOCIOLOGIJA KOT POLITIKA* (2003), str. 94.

²⁸ Bourdieu, *The Force of Law*, v: *Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 838. Bourdieu se v tem kontekstu tudi izrecno opira na angleškega filozofa J. L. Austina in polemizira tudi z drugimi velikimi imeni v filozofiji jezika, kot je na primer J. R. Searle. Prim. Marcoulatos, John Searle and Pierre Bourdieu, v: *Human Studies* 26 (2003) 1, str. 59 in nasl.

2.2. Osnovna dinamika pravnega polja

Iz imanentne neenakosti med položaji oziroma neravnovesja, ki vlada med njimi, izhaja, da so družbena polja – in pravno polje pri tem ni nobena izjema – področja *konfliktov* in tudi *bojev* oziroma *spopadov* za specifično vrsto kapitala, ki šteje kot valuta na konkretnem polju, oziroma za sredstva legitimacije obstoječih ali potencialnih razmerij moči znotraj polja.

»Na določenem družbenem polju se posamezni agenti ali institucije z različnimi stopnjami moči in torej z različno verjetnostjo uspeha po pravilih in regularnostih, ki igro vzpostavljajo [...], nenehno spopadajo za prisvojitve specifičnih proizvodov, ki so v tej igri na kocki.«²⁹

Osnovna dinamika pravnega polja je torej nenehen spopad različnih pravnih igralcev za pravni kapital, ki jim omogoča utrditev ali izboljšanje položaja, ki ga zasedajo znotraj pravnega polja.

Glede na to, da se osredotočamo na pravne odnose, takšna opredelitev gibala družbene dinamike niti ne zveni povsem tuje, saj prav v zvezi s pravom kot nekakšen paradigmatičen družbeni odnos pogosto srečamo spor in načine njegovega reševanja. V optiki Bourdieujevega pravnega polja pa je treba dinamično boja ali spopada razširiti na celotno območje polja oziroma na vse položaje (in igralce) znotraj polja. Takšne spopade lahko prepoznamo na primer tudi na ravni pravne teorije oziroma filozofije, kjer potekajo boji med različnimi izpeljavami pravnega pozitivizma in teorijami naravnega prava; v razmerjih med teorijo in prakso, kjer se srečata različna pristopa pri ukvarjanju s pravno materijo;³⁰ na institucionalni ravni, kjer prihaja na primer do sporov med različnimi vejami oblasti oziroma njihovimi nosilci; v razmerjih med državo (oblastjo) in posameznikom (civilno družbo), kjer boji potekajo na primer glede prvin demokracije in pravne države, in tako naprej.

2.3. *Modus operandi na pravnem polju*

Družbena polja agentom, ki na njih nastopajo, vsiljujejo specifične oblike (načine) boja oziroma spopadov, ki so na tem polju dovoljeni. Pravno polje je družbeni prostor, na katerem poteka preoblikovanje sporov med neposredno vpletenimi strankami v pravno urejeno razpravljanje o sporu med profesionalci, ki so za to posebej pooblašteni. Profesionalce, ki pri tem sodelujejo, družijo poznavanje in sprejemanje pravil pravne igre, tj. napisanih in nenapisanih zako-

²⁹ Bourdieu, Wacquant, *AN INVITATION* (1992), str. 102.

³⁰ Bourdieu, *The Force of Law*, v: *Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 821–823.

nov samega polja.³¹ Vstop v pravno polje torej predpostavlja tiho sprejemanje temeljnega zakona polja (ta pravzaprav predstavlja tautologijo), ki zahteva, da se lahko znotraj *pravnega* polja spori rešujejo le po *pravni* poti – tj. v skladu s pravili in običaji samega polja.³² Zato vstop v pravno polje in delovanje na njem popolnoma spremenita običajno doajemanje ter celotno situacijo, ki je na kocki pri reševanju nekega spora.³³

Delovanje na pravnem polju v sodobni družbi zaznamuje pojav, ki mu Bourdieu pravi *kodifikacija*.

»Kodifikacija vpliva na to, da so stvari preproste, jasne, sporočljive; omogoča nadzorovan konsenz glede pomena, *homologein*: prepričani smo, da dajemo besedam isti pomen. [...] Ko kodiraš, onemogočaš ohlapnost, nejasnost, slabo postavljene meje in približne delitve in proizvajaš jasne razrede, tako da delaš čiste reze, vzpostavljaš odločne meje [...]. Prav tako morajo pravniki, da bi se otesili prava, temelječega na čutu za pravičnost, vzpostaviti formalne, splošne zakone, ki temeljijo na splošnih in eksplicitnih načelih in ki so ubesedeni tako, da dajejo odgovore, ki veljajo v vseh primerih in za vse ljudi (za vsak x). [...] Formalno pravo zagotavlja izračunljivost in predvidljivost.«³⁴

Kodifikacija predstavlja jedro specializiranega dela, ki ga opravljajo pravniki in je neposredno povezano s številnimi legitimacijskimi učinki,³⁵ ki pravnim proizvodom (torej pravu kot sistemu pravil in načel ter njihovih razlag) zagotavljajo *simbolno moč*.³⁶ »Formalizacija tako v logičnem ali matematičnem kakor v *juridičnem* pomenu omogoča, da preidemo od logike, ki je potopljena v posebni primer, k logiki, ki je *neodvisna od posebnega primera*.«³⁷ Družbeni odnosi, ki jih ureja pravo, torej tako dobijo »*pečat univerzalnosti*«, ki utrjuje vero v njihovo univerzalno sprejemljivost in splošno sprejetost. Govorimo lahko tudi o *učinku normalizacije*, saj se družbene prakse, ki sicer že obstajajo v družbeni realnosti,

³¹ Prav tam, str. 831.

³² Obstajajo seveda še številni drugi pogoji ali predpostavke za vstop v pravno polje, med katerimi Bourdieu posebej izpostavi na primer nujnost sprejetja odločitve, ki (delno) ugotovi eni ali drugi strani v sporu; potek pravnega razpravljanja v skladu z uveljavljenimi postopkovnimi vodili; oziranje na predhodne odločitve (*precedense*) oziroma skrb za njihovo medsebojno usklajenost. Prav tam, str. 832.

³³ Prav tam, str. 831.

³⁴ Bourdieu, *SOCIOLOGIJA KOT POLITIKA* (2003), str. 134–136. Bourdieu pojem kodifikacija torej uporablja bistveno širše, kot smo tega vajeni v pravu, govorimo o določenem zakoniku ali zgodovinskem obdobju kodifikacije.

³⁵ O različnih, medsebojno tesno povezanih učinkih praviškega dela glej zlasti Bourdieu, *The Force of Law*, v: *Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 845–850.

³⁶ Banakar, Travers, *AN INTRODUCTION* (2002), str. 194.

³⁷ Bourdieu, *SOCIOLOGIJA KOT POLITIKA* (2003), str. 135.

s kodifikacijo uveljavijo kot običajne ali samoumevne. S tem je neposredno povezana tudi z *objektivizacija* oziroma tako imenovana *oficializacija* družbenih praks: »objektivizirati pomeni [...] proizvajati pri belem dnevu, narediti vidno, javno, vsem znano, priobčeno.«³⁸ Ko stvari naredimo »uradne«, (nasilno) predpostavimo splošni konsenz glede teh stvari in zagotovimo tudi enotno referenčno točko za ugotavljanje njihovega pomena.

Bourdieu torej pomemben del delovanja pravnega polja povezuje z močjo oblike (*vis formae*):³⁹ ta skuša »čut za igro«, ki je pravzaprav odločilen za delovanje družbenih praks, uokviriti in ravnanja agentov na pravnem področju (torej njihove medsebojne spopade za pravni kapital) usmeriti na tirnice, ki jih opredeljujejo izrecno postavljena pravila in načela. To pomeni, da so družbene prakse na pravnem polju močno formalizirane, kar v ospredje postavlja pojmovanje prava kot sistema izrecno pravnih norm. Delovanje na tem družbenem področju tako postopno postane v pretežni meri *legitimno* le ob sklicevanju na ta »koherenten korpus pravnih norm«.⁴⁰ Zato ni presenetljivo, da Bourdieu kot temeljni *modus operandi* delovanja na pravnem polju, tj. osrednji način spopadov za pravni kapital, opredeli dejavnost *pravnega razlaganja* oziroma *interpretacije*.⁴¹

Pravno polje je v osnovi torej prizorišče *interpretativnih bojev* za *nadzor nad pravnimi besedili*. Kot pravi Bourdieu, je »pravni kánon [...] kot rezerva avtoritete, ki individualnim pravnim aktom zagotavlja jamstvo na enak način, kot centralna banka jamči za valuto«.⁴² Zato je razumljivo, da so spopadi na pravnem polju tesno povezani z značilnostmi (*pravnega*) jezika in pravne retorike avtonomnosti, nevtralnosti in univerzalnosti.⁴³ Ob upoštevanju učinkov pravnega jezika je vsako pravno razlaganje pravzaprav umestitev pravne norme v določen zgodovinski kontekst, s povsem praktičnim namenom izkoristiti *simbolno moč*,⁴⁴ ki jo ta premore. Glede na elastičnost oziroma pomensko odprtost (pravnih) besedil je pri tem seveda (vsaj v nekaterih primerih) na voljo precej maneverskega prostora. Pri tem razlagalci uporabljajo mehanizme, povezane z obvladovanjem pravnega jezika in večino argumentiranja. Le z njihovo pomočjo lahko namreč ohranijo in izkoristijo simbolne učinke prava, ki *legitimno* razlaganje, vezano na pravno besedilo, ločijo od samovoljnega ustvarjanja pomena, utemeljenega na goli sili.

³⁸ Prav tam, str. 133.

³⁹ Bourdieu, *The Force of Law*, v: *Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 841 in nasl.

⁴⁰ Bourdieu, *OUTLINE OF A THEORY OF PRACTICE* (1977), str. 21.

⁴¹ Bourdieu, *The Force of Law*, v: *Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 817–819, 827–828.

⁴² Prav tam, str. 823.

⁴³ Prav tam, str. 819–821.

⁴⁴ Bourdieu, *LANGUAGE AND SYMBOLIC POWER* (1991), str. 169–170.

Bourdieu torej tudi pri analiziranju pravnega razlaganja vztraja, da je osnovno načelo družbene dinamike tekmovanje, boj ali spopad med različni igralci, ki delujejo na pravnem polju. S tem v ospredje postavi družbeno, kolektivno naravo tega procesa: tako na primer razlaga pravne norme nikoli ni samostojno dejanje sodnika, ki skuša utemeljiti svojo odločitev, temveč je njena vsebina, njen pravi pomen rezultat simbolnih bojov med pravnimi igralci, ki nimajo enakih izhodišč, sposobnosti, družbenega vpliva in tako naprej. Vsaka razlaga prava torej vsaj v določenem delu odraža specifična razmerja moči med vpletenimi pravnimi igralci.⁴⁵

2.4. *Habitus in pomen družbenih agentov*

Čeprav Bourdieu družbeno polje v osnovi opredeli kot mrežo oziroma razporeditev objektivnih položajev in v središče postavi dinamiko njihovih medsebojnih razmerij, igrajo pri vzpostavitvi in delovanju polja pomembno vlogo tudi družbeni *agenti* (to so lahko bodisi posamezniki bodisi institucije), ki te položaje zasedajo. V nasprotju s podobo »brezosebnega« sistema, ki svoje udeležence obravnava kot elemente, ki jih zreducira zgolj na točke komunikacije,⁴⁶ optika (pravnega) polja v ospredje postavi tudi (pravne) igralce (v Bourdieujem izrazu agente), njihovo dejavnost in vlogo, ki jo imajo pri oblikovanju družbenih praks (tudi na pravnem polju).⁴⁷

Pri analizi določenega družbenega polja je ključnega pomena, da so v ozadju vseh spopadov za različne vrste kapitala vedno specifični *interesi* družbenih agentov, bodisi strogo osebni interesi bodisi interesi bolj ali manj široke skupine agentov. Bourdieu meni, da je *vsako* družbeno ravnanje v temelju *interesno* pogojeno oziroma *usmerjeno*: družbeni agenti težijo torej k temu, da bi si pri svojem delovanju vedno izborili določeno prednost oziroma korist.⁴⁸ Bourdieu

⁴⁵ Bourdieu, *The Force of Law*, v: *Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 827.

⁴⁶ Gre za eno od mest, kjer pride do izraza kontrast med Bourdieuevim poljem in Luhmannovim družbenim *sistemom*, glej na primer van Krieken, *Legal Reasoning as a Field of Knowledge Production*, v: *Annual Meeting of the Law and Society Association* (2004), str. 19. Zanimivo je, da z navezovanjem na specifično logiko (pravnega) *sistema* s pravnim subjektom »obračunajo« na primer tudi nekateri pogledi, ki izhajajo iz povsem drugačnih izhodišč. Tako je na primer za Kelsna oseba v pravnem smislu oziroma pravni subjekt le personifikacija, navezna točka ali zbirni pojem za vrsto pravnih dolžnosti in upravičenj, ki jih na koncu prepoznamo kot skupek pravnih norm, kot delni pravni red. Kelsen, *ČISTA TEORIJA PRAVA* (2005), str. 55.

⁴⁷ Ob tem nekateri poudarjajo, da je *dejavna* vloga družbenih agentov bistveno bolj omejena, kot bi morda lahko sklepali. Glej na primer Stankovič, *Praksa, habitus in polje*, v: *Teorija in Praksa* 36 (1999) 2, str. 239.

⁴⁸ Swartz, *CULTURE AND POWER* (1997), str. 66–67.

vztraja, da so vse družbene prakse, pri čemer pravo ni nikakršna izjema, v osnovi usmerjene h »kopičenju materialnih ali simbolnih dobičkov«. ⁴⁹ Z izpostavljanjem interesa pri pojasnjevanju družbene dinamike se je tako zoperstavil vsem pogledom, ki družbene prakse na določenih družbenih področjih predstavljajo kot nevtralne, tj. povsem neodvisne od logike koristi. Obračun materialnih in simbolnih dobičkov je treba narediti tudi na področju kulturne proizvodnje (v najširšem možnem pomenu), od koder je bil po njegovem mnenju v zgodovini neupravičeno izgnan. ⁵⁰

Pri tem je treba opozoriti, da se Bourdieujev pojem interesa bistveno razlikuje od vsakdanjega pomena tega pojma, ki napeljuje na povsem racionalno, tj. zavedno, namensko, odkrito premišljeno in jasno opredeljeno dejavnost, ki je usmerjana k doseganju jasno opredeljenega cilja. Interesno pogojeno ravnanje družbenih agentov zanj *ni nujno* povezano z racionalnim računom glede prednosti in pomanjkljivosti, koristi in škode takšnega ravnanja v odnosu do zastavljenega cilja. ⁵¹ Družbeni interesi in strategije delovanja na družbenih poljih so namreč vpeti v »logiko prakse« ali »praktični čut«, ki v osnovi uravnava ravnanja posameznikov in je torej tudi v jedru družbene dinamike. V tem okviru pa pride do izraza socialno-psihološki dejavnik oblikovanja in delovanja družbenih praks, ki ga Bourdieu skuša zajeti s pojmom *habitus*. ⁵²

»Pojmi, ki sem jih počasi razvil, denimo pojem habitusa,« pravi Bourdieu, »so se porodili iz hotenja, da bi opozoril, da so poleg izrecne in eksplicitne norme ali racionalnega računa še druga načela, iz katerih se porajajo prakse.« ⁵³ Vztrajal je, da nas pravzaprav v »večini vsakdanjih ravnanj vodijo praktične sheme, se pravi 'načela, ki vpeljujejo red v dejanje', in-formalne sheme«. ⁵⁴ Gre za vprašanje, zakaj se ljudje v določenem družbenem kontekstu vedejo tako, kot se. Habitus je torej za Bourdieuja lastnost družbenih agentov, ki nam pomaga pojasniti, kako ti delujejo v kompleksni družbeni resničnosti.

⁴⁹ Bourdieu, *OUTLINE OF A THEORY OF PRACTICE* (1977), str. 183.

⁵⁰ Bourdieu, Wacquant, *AN INVITATION* (1992), zlasti str. 115–117. »Načelo častnih obnašanj je korist, za katero ekonomizem ne premore imena in ki bi jo bilo treba zato imenovati simbolna, čeprav določa dejanja, ki so neposredno materialna. Tako kot sicer velja za poklice, kot sta notar ali zdravnik, katerih nosilci morajo biti, kakor pravimo, »nad slehernim sumom«, prav tako je tu v *življenjskem interesu* družine, da obdrži svoj *kapital časti*, se pravi, da zavaruje svoj kredit častnosti pred slehernim sumom.« Bourdieu, *PRAKTIČNI ČUT I* (2002), str. 207.

⁵¹ Swartz, *CULTURE AND POWER* (1997), str. 70–71. Ko Bourdieu govori o interesih družbenih agentov, se skuša pravzaprav odmakniti od *ekonomizma* in *utilitarizma*.

⁵² Bourdieu, *OUTLINE OF A THEORY OF PRACTICE* (1977), str. 72 in nasl.

⁵³ Bourdieu, *SOCIOLOGIJA KOT POLITIKA* (2003), str. 130.

⁵⁴ Prav tam.

»Habitus kot pridobljeni sistem generativnih shem omogoča svobodno proizvajanje vseh misli, zaznavanj in vseh dejanj, vpisanih v meje, ki so lastne določenim okoliščinam tega proizvajanja – a samo tem. [...] Izdelek zgodovine, habitus, proizvaja individualne in kolektivne prakse [...]. Te pa se ujemajo s shemami, ki jih je zasnovala zgodovina. Habitus zagotavlja dejavno prisotnost minulih izkušenj; te izkušnje, spravljene v vsakem organizmu, skušajo zagotoviti v obliki shem zaznavanja, mišljenja in dejanja 'pravilnost' praks in njihove nespremenljivosti v času zanesljiveje kot vsa formalna pravila in izrecne norme.«⁵⁵

Habitus torej označuje sistem notranjih, pridobljenih (privzgojenih) *dispozicij* oziroma *nagnjenj* posameznika, njegov »čut za igro«, ki ima odločilen pomen za njegovo ravnanje na določenem družbenem polju. Z izpostavljanjem tega, da se človek v izhodišču ravna po nekakšnem »čutu«, hoče Bourdieu po eni strani pokazati, da je gibalno družbene dinamike daleč od tega, kar predpostavlja na primer teorija racionalne izbire,⁵⁶ oziroma po drugi strani, da družbenih praks ne moremo v celoti zajeti z bolj ali manj izrecnimi normami ali jih razčleniti z načeli formalne logike. Bourdieu opozarja, da »praktična logika pravzaprav ne more delovati drugače kot tako, da si, kar zadeva osnovna načela logične logike, dovoli vsakovrstne svoboščine«.⁵⁷ »V proizvodih habitusa«, po njegovem mnenju, »ne smemo iskati več koherentnosti, kolikor je je: logika prakse je, da si logičen do tiste točke, ko bi biti logičen pomenilo ne biti več praktičen.«⁵⁸ Te miselne sheme, nagnjenja so proizvod družbenega konteksta, v katerem so se oblikovala, in obenem ključni dejavnik, ki (povratno) prispeva k oblikovanju družbenega konteksta danes.

Habitus je torej tisto, kar stoji v ozadju posameznikovih *strategij* delovanja, je tisto, kar sooblikuje družbeno prakso, katere proizvod je pravzaprav tudi posameznik sam.⁵⁹

Vendar družbenih praks ne moremo pojasniti izključno z delovanjem habitusa, iz katerega bi bilo mogoče družbeno ravnanje mehanično izpeljati, temveč s soočenjem miselnih shem, tj. trajnih in premestljivih dispozicij habitusa ter družbenih okoliščin, specifičnih lastnosti in logike družbenega prostora (družbenega polja), na katerem se te udejanjajo. Družbene prakse so torej proizvod

⁵⁵ Bourdieu, PRAKTIČNI ČUT I (2002), str. 93–94.

⁵⁶ Bourdieu, Wacquant, AN INVITATION (1992), str. 125.

⁵⁷ Bourdieu, PRAKTIČNI ČUT II (2002), str. 202.

⁵⁸ Bourdieu, SOCIOLOGIJA KOT POLITIKA (2003), str. 131.

⁵⁹ Pojma *habitus* torej ni mogoče enostavno zajeti s pojmom *pravna zavest*. Prim. Garcia-Villega, Symbolic power without symbolic violence?, v: Florida Law Review 55 (2003), str. 172 in nasl.

dinamičnega razmerja med *habitusom* in *družbenim poljem*.⁶⁰ Z obuditvijo tega pojma je hotel Bourdieu namreč na eni strani uiti subjektivistični filozofiji, ne da bi se moral hkrati odreči produktivni vlogi subjekta oziroma agenta v družbeni strukturi, ter na drugi strani strukturalizmu (objektivistični filozofski tradiciji), ne da bi pri tem pozabil vzeti v obzir, kako družbene strukture (povratno) učinkujejo na subjekte oziroma prek njih.⁶¹

Bourdieu pravi, da sociologija obravnava »kot identične vse biološke posameznike, ki so glede na to, da so proizvod enakih objektivnih okoliščin, deležni istih habitusov«.⁶² S tem nakaže prehod od *osebnega* k *skupinskemu* (v Bourdieujevem izrazju, *razrednemu*) habitusu, ki je pravzaprav bistven pri analizi-ranju posameznih družbenih polj. Čeprav je nemogoče, da bi vsi člani neke skupine izhajali iz popolnoma enakih izhodiščnih okoliščin in izkušenj, Bourdieu poudarja, da bo imel vsak član te skupine, v primerjavi s članom katerekoli druge skupine, *bistveno večje možnosti*, da se sooči z določeno vrsto problemov in se nanje na določen način odzove.⁶³ Čeprav se največ ukvarja s primeri, v katerih se odraža habitus določenega družbenega razreda (v ustaljenem pomenu besede), govori Bourdieu, ko analizira pravno polje, tudi posebej o tako imenovanem *pravnem habitusu*, pri čemer razpršeno namiguje na posamezne prvine tega »sistema trajnih in premestljivih dispozicij«, ki porajajo prakse in predstave v povezavi s pravom.

Tako na primer agenti na pravnem polju prav zaradi enotnega habitusa naj ne bi imeli posebnih težav sprejeti stališče, da pravo zagotavlja svoje lastne temelje oziroma da izhaja iz temeljne norme (kot je na primer ustava), iz katere je mogoče deducirati vsa pravila in načela nižje stopnje.⁶⁴ Del skupnega habitusa na tem polju je po Bourdieujevam mnenju tudi izogibanje ustvarjalni drži in jeziku, ki spominjata na postavodajalca, in posledično nagnjenje agentov k temu, da privzamejo vlogo »lektorja« ter svoje delo razumejo in prikazujejo kot razlaganje prava in njegovo izvrševanje.⁶⁵ V habitusu lahko prepoznamo tudi izvor posebne skrbi za predvidljivost in (medsebojno) usklajenost pravnih odločitev oziroma prava kot skupka norm v celoti, s čimer Bourdieu povezuje tudi posebno me-

⁶⁰ Glej na primer Grenfell, PIERRE BOURDIEU (2008), str. 51–52.

⁶¹ Bourdieu, Wacquant, AN INVITATION (1992), str. 121–122.

⁶² Bourdieu, PRAKTIČNI ČUT I (2002), str. 102.

⁶³ Bourdieu, OUTLINE OF A THEORY OF PRACTICE (1977), str. 85. Razmerje med individualnim in skupinskim habitusom Bourdieu opredeli kot *homologijo*: raznolikost v okviru homogenosti družbenih okoliščin in pogojev, iz katerih izhajajo posamezniki, ki tvorijo isto skupino. Prav tam, str. 86.

⁶⁴ Bourdieu, The Force of Law, v: Hastings Law Journal 38 (1987), str. 819.

⁶⁵ Prav tam, str. 823–824.

sto, ki ga ima v pravu precedens.⁶⁶ Za agente, ki delujejo na pravnem polju, je značilno, da pri svojem delu ohranjajo tako imenovano *nevtalizirajočo razdaljo* med sabo, tj. svojimi specifičnimi interesi in svojim delom, in tistimi, ki so v konkretnem primeru neposredno vpleteni oziroma na katere se pravo nanaša.⁶⁷

Dinamika pravnega polja, tj. nastajanje in uporabljanje prava (kot simbolnega reda), je torej neločljivo povezano s *pravniki* kot posebno (čeprav še zdaleč ne homogeno) družbeno skupino.⁶⁸ Tako Bourdieu kot prvo potezo pri oblikovanju pravnega polja izpostavi posebno delitev dela: v družbi se postopno vzpostavi ločnica med skupino ljudi, ki je poklicana, posvečena ali usposobljena za upravljanje s pravnimi viri, in skupino laikov, ki nima dostopa do te vrste kapitala. Gre za vzpostavitev posebne skupine družbenih agentov, ki ima *monopol* nad razpolaganjem s pravom, ki temelji na posebnih sposobnostih ali veččinah, tehničnem obvladovanju jezika in povsem specifičnem znanju, na podlagi česar poteka drugačno popisovanje in razvrščanje družbene resničnosti kot brez nanašanja na pravni kanon. Kot pravi Bourdieu, skratka, je »moč profesionalcev v tem, da upravljajo s pravnimi željami oziroma prizadevanji – da jih ustvarijo v nekaterih primerih, ojačijo ali odvrnejo v drugih«.⁶⁹ S tem ko pravni agenti družbeno življenje pretvarjajo v pravno izkustvo, sami skrbijo za ponudbo in obenem ustvarjajo tudi povpraševanje po posebni vrsti proizvoda, ki omogoča enega od legitimnih načinov usmerjanja družbe in reševanja sporov. V tem smislu je pravo torej »*proizvod skupine profesionalcev*«, ki so bili izrecno pooblaščen za ustvarjanje koherentnega korpusa pravnih norm in za zagotavljanje njegovega uporabljanja, zaradi česar jim je v končni instanci zaupan tudi dostop do prisile.⁷⁰

Ob tem ne smemo pozabiti, da so tudi pri nastopanju družbenih agentov na pravnem polju v ozadju njihovi *interesi*, med katerimi Bourdieu posebej izpostavi tiste, povsem specifične (pravne) interese, ki se oblikujejo v razmerjih med pravniki kot člani iste poklicne družbene skupine.⁷¹ Njihov osrednji skupinski interes je gotovo kopičenje (pravnega) kapitala, ki jim zagotavlja ohranjanje

⁶⁶ Prav tam, str. 832–833.

⁶⁷ Prav tam, str. 830.

⁶⁸ Banakar, Travers, AN INTRODUCTION (2002), str. 198–199.

⁶⁹ Bourdieu, The Force of Law, v: Hastings Law Journal 38 (1987), str. 833–834.

⁷⁰ Bourdieu, OUTLINE OF A THEORY OF PRACTICE (1977), str. 21.

⁷¹ Bourdieu, The Force of Law, v: Hastings Law Journal 38 (1987), str. 834. Primeroma se lahko v tem kontekstu navežemo tudi na tiste poglede, ki skušajo motivacijo in ravnanje sodnika pojasniti z dejanskimi ali predpostavljenimi odnosi med sodnikom in *njegovim* avditorijem, tj. posamezniki ali skupinami, ki jih sodnik pri odločanju pravzaprav naslavlja, ki so zanj mero-dajni v zvezi z vrednotenjem njegovega dela. Baum, JUDGES AND THEIR AUDIENCES (2006), str. 21 in nasl.

prevladujočega položaja v odnosih do laikov ter uravnavanje ponudbe »pravnih storitev«. ⁷² Kot primer manifestacije tovrstnih interesov Bourdieu omenja različne poskuse omejevanja vstopa v pravni poklic. ⁷³

Pri preučevanju pravnega polja torej ne zadostuje, da se osredotočimo na simbolni red (tj. pravna pravila, načela, odločitve sodišč in tako naprej), temveč se moramo osredotočiti tudi na ustvarjalce (ter razlagalce, ki imajo v pravnem delovanju posebno mesto) tega simbolnega reda in specifične interese, ki jih pri tem vodijo. Če torej hočemo simbolne sisteme razumeti celovito, tj. v njihovi zgradbi, razvoju in funkcijah, ki jih opravljajo, moramo *strukturalistični* način razmišljanja aplicirati ne le na same pravne oblike, temveč tudi na sistem agentov oziroma položajev, ki jih ti agenti zasedajo v boju za prevlado na pravnem polju. ⁷⁴

2.5. Pravno polje in druga družbena področja

Različna družbena polja so strukturirana okoli različnih oblik kapitala, priznavajo različne vzvode družbene moči in imajo specifične mehanizme razvoja, kar nakazuje, da so v večji ali manjši meri *avtonomna*, torej neodvisna od posegov z drugih družbenih polj. Bistven poudarek, ki ga daje Bourdieu v tem kontekstu, še posebej kadar govori o pravnem polju, pa je, da je avtonomnost posameznih polj vedno *relativna*. ⁷⁵ Drugače kot pri operativno zaprtih, drug od drugega jasno ločenih in medsebojno prirejenih družbenih (pod)sistemih zasnova »polja« nakazuje, da gre za družbena področja, ki so relativno odprta, ki se v določenih delih prepletajo, kjer nenehno prihaja do medsebojnih, a še zdaleč ne simetričnih vplivov enega področja na drugo, in ki navsezadnje tekmujejo glede uveljavljanja svojega zornega kota v celotnem družbenem spektru. ⁷⁶

Pri razvoju avtonomnega pravnega polja in njegovem delovanju danes ima najpomembnejšo vlogo brez dvoma tesno navezovanje na splošno *polje moči*, ⁷⁷ ki ga Bourdieu enkrat bolj, drugič manj sistematično povezuje z delovanjem

⁷² Razčlenjevanje skupinskih interesov »evropskega uradništva« je konkreten primer uporabe Bourdieujeve teorije in pojmovnega aparata v tem kontekstu, glej Sideri, *Questioning the Neutrality of Procedural Law*, v: *European Law Journal* 10 (2004) 1, zlasti str. 66–68.

⁷³ Bourdieu, *The Force of Law*, v: *Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 835.

⁷⁴ Bourdieu, *Rethinking the State*, v: *Sociological Theory* 12 (1994) 1, str. 16.

⁷⁵ Swartz, *CULTURE AND POWER* (1997), str. 126–127.

⁷⁶ Glede na to ni presenetljivo, da je eden od težjih problemov, s katerim se je moral Bourdieu soočiti, vprašanje *meja* posameznih družbenih polj. Glej na primer Bourdieu, Wacquant, *AN INVITATION* (1992), str. 100–101.

⁷⁷ Natančneje glej Bourdieu, *STATE NOBILITY* (1996), str. 264–272.

države in njenega uradništva.⁷⁸ Kot splošno polje moči je država širok družbeni prostor, kjer se srečujejo in prepletajo različna družbena polja, na katerem potekajo spopadi za monopol nad *simbolnim nasiljem*, tj. močjo postavljati in uveljavljati norme, (raz)delitve, vzorce mišljenja in ravnanja, ki pa so v družbi razumljeni kot univerzalni in splošno sprejeti.⁷⁹ Takšno stanje je posledica zgodovinskega razvoja, v katerem se je država uveljavila kot tisto zbirno mesto, na katerem je prišlo do kopičenja različnih oblik kapitala, med katerimi je kot specifična oblika simbolnega kapitala tudi *pravni kapital*.⁸⁰ Zato družbenih praks, ki so se razvile na pravnem polju, ne moremo v celoti razumeti, če jih ne povežemo z delovanjem simbolne moči oziroma simbolnega nasilja, ki ga je v sodobni družbi v pretežni meri uzurpirala prav država.

Znotraj širokega polja moči uživa pravno polje *manj* samostojnosti kot nekatera druga družbena področja, kot sta na primer znanost in umetnost, ki z izvrševanjem simbolnega nasilja prav tako prispevata k vzdrževanju družbenega reda.⁸¹ Bourdieu govori celo o nekakšni *dvoumnosti* celotnega pravnega polja, ki se primeroma zrcali v vsaki odločitvi sodišča, ki po njegovem mnenju dolguje svojo učinkovitost dejstvu, da se hkrati opira na notranjo logiko dveh družbenih polj: *političnega*, kjer gre za konfliktna razmerja med nasprotniki, ki jih ti rešujejo neposredno sami, brez pomoči tretjega, ter *znanstvenega*, kjer je v ospredju iskanje resnice, ključne odločitve pa so zaupane specializiranim agentom.⁸² Manjša stopnja avtonomnosti je po Bourdieuju torej posledica močnejše odvisnosti pravnega polja od drugih družbenih področij (ekonomskega in še zlasti političnega) pri vzpostavljanju njegove moči in zagotavljanju simbolnih učinkov oziroma učinkovitosti njegovih proizvodov.⁸³ Pravno polje je tako *strukturno* gledano bolj dovzetno za vplive z drugih družbenih polj. To se kaže na primer v tem, da so posamezna vsebinska področja družbenega življenja pri pravnem urejanju, razlaganju ali raziskovanju deležna večje pozornosti in ugleda glede na

⁷⁸ Bourdieu, Rethinking the State, v: Sociological Theory 12 (1994) 1; Lenoir, Pierre Bourdieu and the Law, v: Nordisk juridisk tidsskrift 29 (2006) 3/114, str. 12–15; Stankovič, Praksa, habitus in polje, v: Teorija in praksa 36 (1999), 2, str. 235–236.

⁷⁹ Bourdieu, Wacquant, AN INVITATION (1992), str. 111–112. Simbolno nasilje je pravzaprav način dominacije oziroma prevlade, kjer so določene povsem arbitrarne in zgodovinsko pogojene družbene delitve uspešno prikazane kot samoumevne, naravne ali univerzalne. Zato ga Bourdieu opredeljuje tudi kot »cenzurirano in ublaženo nasilje, se pravi nerazpoznavno in ublaženo nasilje«. Bourdieu, PRAKTIČNI CUT I (2002), str. 219; Grenfell, PIERRE BOURDIEU (2008), str. 183 in nasl.

⁸⁰ Bourdieu, Rethinking the State, v: Sociological Theory 12 (1994) 1, str. 3 in nasl.

⁸¹ Bourdieu, The Force of Law, v: Hastings Law Journal 38 (1987), str. 850.

⁸² Prav tam, str. 831.

⁸³ Swartz, CULTURE AND POWER (1997), str. 38–40.

to, kako se je sčasoma spreminjala družbena moč oziroma kapital skupin, ki so s temi področji povezane, zlasti na ekonomskem ali političnem polju.⁸⁴

3. Smeri analiziranja pravnega polja: ponazoritev

Pri postavljanju teoretičnih temeljev in specifičnega pojmovnega aparata, ki ga je uporabljal pri raziskovanju, je Bourdieu vseskozi izhajal iz *konkretnih* družbenih odnosov, ki so bili predmet njegovih socioloških, antropoloških in etnoloških študij. Zapletenost njegove sociološke teorije odseva povsem konkretne družbene primere, ki mu niso služili le za ponazoritve pojmov, ki jih je vpeljal oziroma obudil, temveč so bili v prvi vrsti gradivo, iz katerega je črpal pri oblikovanju le-teh. Njegova teoretična in metodološka izhodišča pa so lahko podlaga za analiziranje različnih vidikov družbene stvarnosti, ki jih imamo pred sabo danes. V nadaljevanju bom skušal *nakazati*, kako nam lahko Bourdieujeva teorija ponudi ustrezen okvir pri pojasnjevanju družbene dinamike, kjer se kažejo različne razsežnosti delovanja *pravnega* polja. Kot primer bom vzel odločbo Ustavnega sodišča Republike Slovenije U-I-114/11 skupaj z njenim spremljevalnim kontekstom, tj. dogajanjem, ki je do te odločbe pripeljalo, ter odzivi nanjo.⁸⁵

⁸⁴ Bourdieu, The Force of Law, v: Hastings Law Journal 38 (1987), str. 850.

⁸⁵ Leta 2008 je bil v Državni zbor RS vložen predlog za začetek postopka za ustanovitev občine Ankaran, ki bi nastala z izločitvijo dela območja Mestne občine Koper. V naslednjih letih je Državni zbor potrdil, da območje izpolnjuje zakonske pogoje za ustanovitev občine, in na podlagi te ocene razpisal referendum za ugotovitev volje prebivalcev na tem območju. Na referendumu so prebivalci ustanovitev nove občine podprli, vendar Državnemu zboru v nadaljevanju kljub temu ni uspelo sprejeti ustreznih dopolnitev zakonodaje, s katerimi bi ustanovil samostojno občino Ankaran. V enem od poskusov ustanovitve je večina poslancev v Državnem zboru predlog zakona sicer podprla, vendar je Državni svet na to odločitev sprejel odločilni veto, ki pri ponovnem glasovanju v Državnem zboru ni bil preglasovan. Pobudniki nove občine so se leta 2010 obrnili na Ustavno sodišče, ki je z odločbo U-I-137/10, z dne 26. novembra 2010, odločilo, da je Državni zbor, ker ni ustanovil občin Ankaran in Mirna, ravnal samovoljno. Po oceni Ustavnega sodišča je takšno ravnanje pomenilo kršitev načel pravne države in splošnega načela enakosti pred zakonom, posledično pa tudi kršitev ustavnih določb, ki se nanašajo na lokalno samoupravo. V zvezi s tem je Ustavno sodišče Državnemu zboru naložilo, da naj ugotovljeno protiustavnost odpravi v roku dveh mesecev. V naslednjih mesecih je Državni zbor sicer obravnaval več predlogov dopolnitev predmetne zakonodaje, s katerimi bi ustanovil občino Ankaran in tako odpravil ugotovljeno kršitev Ustave, vendar so bili vsi poskusi neuspešni. Na koncu je gordijski vozal presekalo Ustavno sodišče, ki je kljub izrecni ustavni določbi, da se občina ustanovi z zakonom (139. člen Ustave RS), z odločbo U-I-114/11, z dne 9. junija 2011, samo ustanovilo občino Ankaran, določilo njen obseg, sedež ter število članov občinskega sveta za prve volitve. Ta odločitev Ustavnega sodišča pa je v javnosti, politiki in stroki sprožila precej različnih odzivov.

Če se opremo na *splošno* strategijo raziskovanja družbenih polj, kot jo je orisal Bourdieu,⁸⁶ se lahko tudi pri pojasnjevanju družbene dinamike na *pravnem* polju osredotočimo na tri vidike: (1) analizo povezav med pravnim poljem in splošnim poljem moči, kot najpomembnejšim, krovnim družbenim poljem; (2) opredelitev trenutne zgradbe objektivnih razmerij med ključnimi položaji na pravnem polju, ki jih zasedajo družbeni agenti; (3) analizo skupinskih ali individualnih *habitusov* različnih agentov, ki nastopajo na pravnem polju.

Ko govorimo o pravnem polju, imamo torej opravka s širšim družbenim prostorom, ki ga opredeljujejo razmerja med objektivnimi (družbenimi) položaji, ki jih zasedajo posamezni agenti. V obravnavanem primeru sta glavna protagonista zlasti dve instituciji, *Državni zbor* in *Ustavno sodišče*, ki zasedata dva temeljna položaja na pravnem polju: *postavodajalca*, ki si lasti monopol nad ustvarjanjem prava kot simbolnega reda, a je pri tem vezan na določena »pravila igre«, tj. temeljni okvir tega simbolnega reda, in *varuha* tega temeljnega pravnega okvira, ki presoja, ali pravni igralci spoštujejo temeljna »pravila igre«. V konkretnem primeru je mogoče analizo razširiti tudi na druge objektivne položaje, ki sestavljajo pravno polje in so odigrali določeno vlogo. Gre bodisi za položaje, ki jih imajo nekatere druge institucije, kot so v tem primeru na primer Vlada RS,⁸⁷ Državni svet,⁸⁸ občina Koper ali krajevna skupnost Ankaran,⁸⁹ bodisi za položaje, ki jih zasedajo posamezni agenti, kot so nekateri poslanci,⁹⁰ zlasti pa del strokovne javnosti,⁹¹ ki se je vključil v razpravo po sprejemu odločbe U-I-137/10. Vsi položaji na pravnem polju so opredeljeni glede na njihov dostop do različnih oblik pravnega kapitala in glede na njihova trenutna medsebojna razmerja moči.

⁸⁶ Bourdieu, Wacquant, *AN INVITATION* (1992), str. 104–105; Grenfell, *PIERRE BOURDIEU* (2008), str. 75.

⁸⁷ Vlada kot »odgovorni izvršilni organ za izvajanje koncepta lokalne samouprave«, glej U-I-137/10, 26. november 2010, točka 2.

⁸⁸ Glej sklep Državnega sveta RS št. 003-04/10-0030, z dne 6. aprila 2010, s katerim je Državni svet sprejel odločilni veto na Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o ustanovitvi občin ter o določitvi njihovih območij.

⁸⁹ Pri omenjenih odločbah Ustavnega sodišča je krajevna skupnost Ankaran odigrala vlogo pobudnika za presojo ustavnosti.

⁹⁰ Tako je na primer eden od koalicijskih poslancev odločitev Ustavnega sodišča, s katero je bila ustanovljena občina Ankaran, komentiral, da je šlo pri tem za »sodni državni udar«, glej Ustavna odločba o ustanovitvi Občine Ankaran po Jurijevem mnenju sodni državni udar, STA, <http://www.sta.si/vest.php?id=1646564>.

⁹¹ Primeroma lahko omenimo obsežen niz člankov v reviji *Pravna praksa*, katerih so profesorji prava, nekdanji ustavni sodniki in tako naprej zastopali različna stališča glede pravnih zapletov v zvezi z ustanavljanjem občine Ankaran. V tem kontekstu glej pregled prispevkov v: *Pravna praksa* 30 (2011) 34, str. 9.

V tem primeru je posebej izostrena tudi osnovna dinamika medsebojnih odnosov obeh protagonistov in drugih agentov, ki so bili omenjeni prej: gre za stalen *boj* oziroma *spopad* za nadzor nad pravnimi viri, natančneje nad Ustavo, ki opredeljuje temeljna pravila igre.⁹² Pri tem vsaka stran mobilizira nakopičen *pravni kapital* (na primer svoje ustavne pristojnosti oziroma pooblastila, svoj ugled kot nosilka določene veje oblasti, svoje sposobnosti oblikovanja prepričljive pravne argumentacije in podobno), ki na tem družbenem področju deluje kot valuta in obema zagotavlja (simbolno) moč, s katero v tem družbenem kontekstu vsiljujeta svoja merila vrednotenja in svojo podobo (pravnega) sveta.⁹³ Na eni strani je torej Državni zbor kot nosilec zakonodajne veje oblasti, ki skuša ohraniti svoj objektivni položaj primarnega postavodajalca, ki mu je Ustava med drugim prepustila odločanje o ustanavljanju novih občin. Pri tem se opira zlasti na svojo demokratično legitimnost in s tem utrjuje prevladujoče (v Bourdiejevi terminologiji, *paradigmatično*) razumevanje družbene oziroma državne organiziranosti v sodobni družbi, ki temelji na suverenosti ljudstva in kjer je sprejemanje ključnih (pravnih) odločitev lahko le v rokah tistega telesa, ki je za to dobilo neposreden in izrecen mandat. Na drugi strani stoji Ustavno sodišče,

⁹² Izbrani primer dobro ponazarja, kako je Bourdieu dinamiko *spopada*, *boja* ali *spora* razširil na celotno pravno polje. Pri tem pa ni odveč, če zaradi jasnosti posebej opozorimo, da njegova teorija ne ostaja v običajnem pravn(išk)em okviru, kjer imamo, kadar govorimo o *sporu*, pred očmi triado, ki jo sestavljata stranki spora, ki sta pravno v prirejenem položaju, ter rabsodnik, ki bo o sporu med strankama avtoritativno odločil. Prim. Stone Sweet, GOVERNING WITH JUDGES (2000), str. 12–16. Bourdieu se je hotel pri analiziranju pravnih problemov izogniti takšnemu uveljavljenemu zornemu kotu, ki zaznamuje pravno sfero. Ker pri razčlenjevanju konkretnega primera izhajamo iz Bourdiejevih izhodišč, Ustavnega sodišča tukaj ne obravnavamo kot rabsodnika v spopadu med Državnim zborom in ustavnim pritožnikom, temveč kot enega od pravnih igralcev, ki na pravnem polju konkurira za nadzor nad pravnimi viri. Takšen pristop je v *omejenem obsegu* tudi povsem smiseln: s tem ko bi vztrajali, da je na Ustavno sodišče treba gledati izključno v njegovi pravni razsežnosti (torej kot na objektivnega rabsodnika, ki je dvignjen nad konkretni spor), bi lahko pustili ob strani sicer pomembne (motivacijske, družbene, sistemske itd.) dejavnike, ki zaznamujejo zlasti sklepni del dolgotrajnega postopka ustanavljanja občine Ankanan (tj. odločitev U-I-114/11), kjer je dejanska vloga Ustavnega sodišča nekoliko bolj nejasna in vsebuje zametke sodišča kot *policy-makerja*.

⁹³ Bourdieu torej izhaja iz povsem specifičnega pogleda na pravno dinamiko, ker želi izpostaviti tisti vidik pravnega življenja, ki pri dogmatični pravni analizi morda ne pride povsem do izraza. Vztraja, da je pri nastopanju na pravnem polju eden od dejavnikov, ki usmerjajo pravne igralce, *tudi* skrb za ohranitev ali okrepitev lastnega položaja. To pa še ne pomeni, da moramo celotno dejavnost (in motivacijo) igralcev na pravnem polju, kot sta v tem primeru Državni zbor ali Ustavno sodišče, razumeti *zgolj* kot iskanje priložnosti za kopičenje lastnih simbolnih dobičkov. Bourdieu poudari to, da opravljanje vlog, ki jih imajo igralci v pravnem sistemu (na primer varovanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin s strani Ustavnega sodišča), v tem pogledu nikoli ni povsem nezaznamovano, torej prosto zavednega ali nezavednega ovrednotenja situacije glede na lasten položaj.

ki zaseda poseben položaj »najvišjega organa sodne oblasti za varstvo ustavnosti in zakonitosti ter človekovih pravic in temeljnih svoboščin«. ⁹⁴ Tudi Ustavno sodišče skuša v tem spopadu zaščititi svoj objektivni položaj na pravnem polju, ki je ogrožen zaradi nespoštovanja njegovih predhodnih odločitev v tem primeru. Z odločbo U-I-114/11 pa prevzame Ustavno sodišče »iniciativo« v svoje roke in skuša svoj položaj varuha ustave dodatno utrditi s tem, da razširi razpon možnih odzivov v primerih nespoštovanja njegovih odločitev, kar v konkreten primeru pomeni ustanovitev občine neposredno z odločbo sodišča, in ne z zakonom. S tem sodišče vsaj v določenem segmentu poseže v prevladujoče razumevanje ustavnopravnega reda in skuša na novo začrtati razmerja moči glede »obvladovanja« ustavnega besedila oziroma izhodiščnih pravil igre.

Pri tem je osnovni način spopadov med Državnim zborom in Ustavnim sodiščem, *modus operandi* njunega medsebojnega obračunavanja, vezan prav na domeno *pravnega razlaganja*. Spor se namreč v pretežnem delu usmeri na vprašanje, kaj pravzaprav v konkretnem primeru določa Ustava. Koliko svobode pušča ustavnopravni okvir (torej zlasti temeljni ustavni načeli pravne države in enakosti pred zakonom ter ustavne določbe o lokalni samoupravi) Državnemu zboru pri odločanju o tem, ali bo ustanovil občino, kadar so izpolnjeni vsi pogoji za njeno ustanovitev? ⁹⁵ Ali na primer ustavne določbe o pravni državi, načelu delitve oblasti, demokratični ureditvi in pristojnostih Ustavnega sodišča v določenih situacijah le-temu omogočajo, da samo, neposredno s svojo odločbo ustanovi novo občino ter določi njeno območje, kar Ustava sicer izrecno prepušča zakonodajnemu urejanju? ⁹⁶ Boj med obema protagonistoma v zvezi z ustanavljanjem občine Ankaran je torej boj za pravilno razlago ustavnega besedila, boj za ustrežnejšo, prepričljivejšo razlago temeljnih pravil igre. ⁹⁷

⁹⁴ Glej 1. člen Zakona o ustavnem sodišču (ZUstS), Ur. l. RS, št. 64/2007 – UPB.

⁹⁵ Glej U-I-137/10, 26. november 2010, točke 6–23.

⁹⁶ Glej U-I-114/11, točke 13–16.

⁹⁷ Čeprav glede razlaganja Ustave načeloma drži, kar je lepo ubesedil sodnik Zobec, da »kot zadnji in dokončni arbiter stopi na sceno Ustavno sodišče in pove, kaj je Ustava« (glej ločeno mnenje k odločitvi Ustavnega sodišča U-I-209/09, U-I-210/09, z dne 19. 5. 2011), to ne pomeni samodejno, da bo Ustavno sodišče s svojo razlago dolgoročno uspelo. Zgolj za ponazoritev naj v tem kontekstu spomnim na nekatere teoretike argumentacije, ki v domeni pravnega razlaganja posebej opozarjajo na vidik *sprejemljivosti* (angl. *acceptability*) neke razlage, s čimer izpostavljajo tudi pomen *avditorija*. Tako pravi na primer Aarnio: »Da je rezultat [razlaganja] sprejemljiv, se mora ujemati z znanjem in vrednostnim sistemom pravne skupnosti.« Aarnio, *THE RATIONAL AS REASONABLE* (1987), str. 190. Brez dolgoročne stabilnosti, ki nikakor ni odvisna izključno od formalnih pristojnosti Ustavnega sodišča in pravne razsežnosti, ostane torej njegova »zadnja beseda« pri razlaganju Ustave bolj pregovorna. Podobno ugotavlja Pavčnik, ko pravi, da lahko skušajo »prizadeti subjekti odločitev Ustavnega sodišča pravno nadigrati«, pri čemer ima v mislih predvsem ustavnorevidijski postopek. Glej Pavčnik, *Pravni in ustavni temelji*

V ozir moramo vzeti tudi vlogo *habitusa*. Prav tako kot uradna pravila igre, ki jih v tem primeru predstavlja zlasti ustavnopravni okvir, je za Bourdieuja pri pojasnjevanju dinamike pravnega polja pomemben »čut za igro«, ki odločilno vpliva na oblikovanje individualnih in kolektivnih družbenih praks. »Habitus kot sistem dispozicij za določeno prakso je objektivni temelj s pravili urejenih ravnanj, torej regularnosti vedenj; prakse [...] lahko predvidevamo prav zato, ker habitus agente, ki ga imajo, napeljuje, da se v določenih okoliščinah vedejo na določen način.«⁹⁸ Tako lahko po eni strani tudi v konkretnem primeru vsaj na nekaterih mestih prepoznamo že omenjene prvine splošnega habitusa agentov, ki nastopajo na pravnem polju. Gre na primer za stališče, da je mogoče vsako pravno odločitev vedno utemeljiti s hierarhično višjo pravno normo, in s tem povezano izogibanje videzu »prostega« ustvarjanja prava v nasprotju z »omejeno« ustvarjalno močjo pravnega razlaganja. Podobno je v tem primeru razviden poseben poudarek, ki ga agenti na pravnem polju dajejo predvidljivosti in konsistentnosti, ki sta pravzaprav v samem jedru problema ustanavljanja nove občine Ankaran.⁹⁹ Po drugi strani pa je konkretni primer tudi dobra ponazoritev, kako težko je pravzaprav posamezna ravnanja agentov pojasnjevati oziroma jih ocenjevati v odnosu do skupnega habitusa pravnega polja. Kot bi lahko danes za del pravnega habitusa morda šteli načelo, ki se zrcali v večnem vprašanju *quis custodiet custodes*, da torej tisti, ki pravo postavlja, ne more obenem razsojati o njegovi ustreznosti, bi lahko iz istega vira črpali tudi stališče, da pravičnost brez *učinkovitega* varstva pravzaprav sploh ni pravičnost. Kako torej razumeti končno odločitev Ustavnega sodišča, da samo neposredno s svojo odločbo ustanovi novo občino, če lahko v njej prepoznamo različni dispoziciji istega habitusa? Stvari se dodatno zapletejo tudi zato, ker Bourdieu dopušča možnost, ki se nakazuje v konkretnem primeru, da namreč habitus in (nove) okoliščine, v katerih se le-ta udejanja, niso (več) »sinhronizirane«.¹⁰⁰

prava, v: USTAVNO SODSTVO (2000), str. 421–422. Zato v nekoliko širši, pravnosociološki analizi, kakršna je tudi Bourdieujeva, Ustavno sodišče nastopa kot *eden od* igralcev pri oblikovanju pomena pravnih besedil – v tem primeru Ustave.

⁹⁸ Bourdieu, *SOCIOLOGIJA KOT POLITIKA* (2003), str. 129.

⁹⁹ Glavni vsebinski očitke Ustavnega sodišča Državnemu zboru je bil prav arbitrarnost odločanja: »Iz načel pravne države (2. člen Ustave) izhaja, da zakonodajalec mora spoštovati zakonsko ureditev, ki jo je sam sprejel, obenem pa drugi odstavek 14. člena Ustave od njega terja tudi enako obravnavanje vseh prebivalcev, ki želijo na določenem območju in po predpisanem postopku ustanoviti občino. Splošno ustavno načelo enakosti zahteva od Državnega zbora, da predpisane pogoje uporablja v vseh primerih enako. Če ugotovi, da določeno območje izpolnjuje zakonske pogoje, potem mora ravnati tako, kot je ravnal v drugih primerih, v katerih je ugotovil, da so bili pogoji izpolnjeni.« Glej U-I-114/11, točka 10.

¹⁰⁰ Bourdieu v tem kontekstu govori o *učinku histerize*. Glej na primer Bourdieu, *OUTLINE OF A THEORY OF PRACTICE* (1977), str. 83. To je Bourdieujev osrednji pojem pri pojasnjevanju *družbenih*

Ključni del raziskovanja v tem segmentu pa mora biti usmerjen še nekoliko ožje in se mora osredotočiti na razčlenjevanje individualnih habitusov posameznih družbenih agentov – na primer *ustavnih sodnikov*. Ena od bistvenih stvari za ugotavljanje individualnega habitusa ustavnega sodnika je gotovo vprašanje, ali je na to mesto prišel po (dolgoletni) karieri v sistemu (rednega) sodstva ali iz akademskega oziroma raziskovalnega področja in tako naprej. Podobno bi lahko kot pomembne dejavnike pri oblikovanju habitusa šteli njegovo svetovnonazorsko opredelitev, politično prepričanje, njegovo izobrazbo ali naklonjenost določeni pravnoteoretski smeri oziroma paradigmi in podobno. Takšni in podobni dejavniki nam lahko tudi v konkretnem primeru pomagajo razložiti razlike med odločitvami posameznih sodnikov pri odločanju o istem primeru, čeprav v preseku njihovih stališč odseva skupni habitus, ki se je oblikoval na pravnem polju.¹⁰¹

Zaplet v zvezi z ustanavljanjem občine Ankaran je navsezadnje tudi dober primer za ponazoritev, kako je delovanje na pravnem polju zaznamovano z razmerjem le-tega z drugimi družbenimi področji. V tem primeru gre namreč za razmerja moči med položaji, ki jih obenem opredeljujejo silnice na splošnem polju moči oziroma v *državi*, kjer je pravni kapital le ena od oblik kapitala, ki so v igri. Eno od ključnih vprašanj v tem kontekstu bi bilo na primer, v kolikšni meri je spor glede ustanovitve občine pravzaprav potekal v pravni razsežnosti, ali drugače, kako so druge oblike kapitala in širši interesi, povezani z delovanjem državnega aparata, zaznamovali konkretni *pravni* spopad za nadzor nad določenimi *pravnimi* upravičenji, ki jih daje Ustava? Nadalje so v tem spopadu nekateri agenti bolj, drugi manj tesno vpeti predvsem v delovanje na *političnem* polju. Tako so na primer interesi in ravnanja enega od protagonistov, tj. Državnega zbora, vsaj v določeni meri oblikovani neposredno pod vplivom *političnega* kapitala, ki ga premorejo politične stranke s sedeži v Državnem zboru. Vpliv političnega in državno-birokratskega polja na delovanje pravnega polja bi bilo mogoče v kontekstu tega primera razčleniti tudi z vsebinskega vidika: v kolikšni meri je sama normativna ureditev (tj. pravo kot simbolni red), v navezovanju na katero je potekal spopad glede ustanovitve občine Ankaran, proizvod interesov in razmerij moči na političnem polju ali v okviru organizacije državne oblasti? Podobno kot veže Bourdieu na primer nastanek in krepitev načela socialne dr-

sprememb oziroma *družbenega razvoja*: gre za neusklajenost habitusa s spreminjajočimi se družbenimi razmerami, kar počasi, a neizogibno pripelje do njegovega prilagajanja, hkrati pa habitus ves čas povratno vpliva na (novi) družbeni kontekst. Za ponazoritev učinka histereze je Bourdieu uporabljal tudi podobo Don Kihota. Podrobneje glej Grenfell, PIERRE BOURDIEU (2008), zlasti str. 134 in nasl.

¹⁰¹ Odločitev v zadevi U-I-114/11 je bila namreč sprejeta z večino 7 proti 1.

žave ter večjo diferenciacijo in pomen s tem povezanih pravnih panog na vzpon sindikatov na širšem družbenem področju,¹⁰² bi lahko povezali razvoj »koncepta lokalne samouprave« ali oblikovanje standardov za ustanavljanje novih občin z lokalnimi političnimi interesi ali organizacijsko-funkcionalnimi pomisleki vrha državnega aparata glede normalnega delovanja lokalnih skupnosti oziroma nemotenega opravljanja njihovih nalog.¹⁰³

4. Sklep

Bourdieu je v enem od svojih esejev med drugim zapisal: »Da se uskladimo s pravilom, moramo dodobra poznati pravilo, nasprotnike, igro.«¹⁰⁴ Njegova misel lepo ponazori tisto, kar sem izpostavil že v uvodu: Bourdieu je v prvi vrsti *sociolog*, ki vztraja pri tem, da moramo k preučevanju simbolnih sistemov, kakršen je tudi pravo, pristopiti iz nekoliko širšega zornega kota. Notranje zakonitosti zgradbe in delovanja prava, ki jih zasleduje pravna dogmatika, so vezane na določen družbeni kontekst, ki jih osmišlja in na katerega tudi povratno učinkujejo. Zato lahko celovito podobo pravne dinamike ustvarimo le, če stopimo korak nazaj in v analizo vključimo tudi družbene dejavnike, ki nastajanje, uporabljanje in razlaganje prava odločilno zaznamujejo. Če je za dogmatika pravo bog, v prispodobi ugotavlja Carbonnier, je sociolog zavezan praksi metodološkega ateizma.¹⁰⁵

Bourdieu nam torej, opirajoč se na pojem (*družbeno*) *polje*, ponudi alternativo izhodišče, iz katerega se lahko lotimo preučevanja prava. Ključno vprašanje pa je, v *kolikšni meri* je to izhodišče primerno za analizo pravnih problemov. Ali lahko preučevanje prava, ki temelji na njegovih metodoloških in vsebinskih postulatih, celovito zajame in ustrezno pojasni povsem specifične značilnosti pravnega delovanja, ki utemnjujejo spoznanje, da pravo običajno razumemo kot poseben vidik družbenega življenja, ločen od moralnega, znanstvenega, političnega diskurza, in tako naprej? V tem vprašanju se skriva pomislek, ki zadeva predvsem Bourdieujevo izhodiščno namero: ponuditi takšno zasnovo razumevanja prava, ki bi se izognila tako pravnemu formalizmu kot pravnemu instrumen-

¹⁰² Bourdieu, *The Force of Law*, v: *Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 850.

¹⁰³ Glej na primer U-I-137/10, 26. november 2010, točka 3: »Vlada v mnenju poudarja, da je proces oblikovanja občin privedel do za Slovenijo velikega števila občin, zato ne podpira njihovega nadaljnjega ustanavljanja. Z nadaljnjim drobljenjem občin bi se še poslabševala sposobnost uresničevanja njihovih nalog v skladu z načelom funkcionalne in finančne avtonomije, ki je ne izpolnjujejo zlasti zelo majhne občine.«

¹⁰⁴ Bourdieu, *SOCIOLOGIJA KOT POLITIKA* (2003), str. 130.

¹⁰⁵ Carbonnier, *PRAVNA SOCIOLOGIJA* (1992), str. 12.

talizmu. Glede na to, da je ključna ost njegovih razmišljanj o pravu usmerjana v to, kako dojemanje prava *kontekstualizirati*, s čimer jasno nakaže odmik od formalizma, je mogoče njegovi »pravni misli« morda upravičeno očitati zlasti to, da se pretirano spogleduje z instrumentalnim pristopom k pojasnjevanju prava, ki omejuje njegovo avtonomijo v razmerju do drugih družbenih polj in dinamiko pravnega polja veže zlasti na delovanje določenih družbenih skupin (na primer pravnih strokovnjakov) in njihove interese.

Tovrstnim pomislekom je treba po eni strani pritrditi. Bourdieu očitno daje poudarke predvsem nekaterim *družbenim* vidikom pravnega življenja, kot je na primer monopolizacija vzvodov pravne moči s strani skupine poklicnih pravnikov, medtem ko premalo natančno obravnava tiste probleme, ki odločilno zaznamujejo delovanje prava kot *simbolnega sistema*, tj. *sistema pravil in načel*, za katerega je značilno, da (lahko) poseže v družbeno delovanje, ne ozirajoč se na razmerja družbene moči, neformalne pritiske ali osebne interese, ki silijo v ospredje v konkretnih primerih. Tako se Bourdieu na primer pri vprašanju pravnega razlaganja, ki je sicer eden od vogelnih kamnov njegove pravne misli, loti le pojasnjevanja vloge te dejavnosti v dinamiki pravnega polja, ob strani pa pušča vprašanja, kot je na primer, ali ima pravno razlaganje (v konkretnem primeru) tudi svoje objektivne meje oziroma kje se neha razlaganje in začne ustvarjanje prava.

Po drugi strani pa Bourdieu pravu ni *a priori* odrekel notranje skladnosti in drugih značilnosti, zaradi katerih po navadi govorimo o pravnem *sistemu*. Opozoril je, da notranja, rigorozna in brezčasna logika prava, ki spominja na delovanje sistema, sama nikakor ni nujno proizvod delovanja (družbenega) sistema.¹⁰⁶ Z drugimi besedami, družbenega konteksta, v katerem pravo nastaja in se udejanja, ni treba razumeti kot družbeni mehanizem, kjer tečejo stvari tako rekoč samodejno in kjer vsak element opravlja svojo funkcijo, ki prispeva k integraciji sistema. Bourdieu svojega »pravnega polja« ni zasnoval kot opredelitev pojma pravo,¹⁰⁷ temveč je skušal z njim opredeliti in razčleniti (družbeno) okolje, v katerem se pravo udejanja. To družbeno okolje pa je prostor konkurence, ki ga odločilno zaznamujejo spopadi za nadzor nad pravom (kot simbolnim sistemom), v ozadju katerega stojijo interesi pravnih igralcev, podprti s pravnim kapitalom. Čeprav takšna opredelitev daje slutiti, da je pravo, ki nastaja v takšnem okolju, v osnovi le orodje v rokah pravnih igralcev, ki razpolagajo z družbeno močjo, ne smemo prehitro sklepati, da Bourdieu v celoti zapade v pravni instrumentalizem, ki se mu je pravzaprav hotel izogniti.

Bourdieuju namreč težko upravičeno pripišemo misel, da je pravo *le* odraz bojov za družbeno moč, specifičnih interesov in kapitala različnih družbenih

¹⁰⁶ Bourdieu, Wacquant, AN INVITATION (2002), str. 103.

¹⁰⁷ Prim. na primer Hart, THE CONCEPT OF LAW (1994), str. 9, 23.

agentov, ki nastopajo na pravnem polju. Jedru njegovega premišljanja o pravu se po mojem mnenju bolj približamo, če rečemo, da je pravo *tudi* odraz družbene moči in kapitala, s katerim razpolagajo pravni igralci. Kot pravi Bourdieu, je dogajanje na (pravnem) polju preveč zapleteno, da bi ga bilo mogoče obravnavati bodisi kot čisti aritmetični seštevek povsem naključnih dejanj bodisi kot rezultat nekakšnega orkestriranega ideološkega načrta.¹⁰⁸ Kot sem nakazal v tem prispevku, ravnanja agentov, ki delujejo na pravnem polju, in njihove interese uravnavajo dejavniki, ki jih ti ne morejo samovoljno in hipno prilagajati svojim potrebam. Pri tem imam v mislih zlasti vlogo, ki jo odigra *habitus*, družbeni konstrukt, skupni proizvod vseh, ki nastopajo na pravnem polju, in *obenem* tisto, kar pogojuje njihove interese in ravnanja na pravnem polju ter tako omejuje posamezne pravne igralce. *Habitus* kot »čut za igro« dopolnjuje izhodiščna pravila igre in njihovo *relativno* avtonomijo glede na druge ter prispeva k temu, da prava kot simbolnega sistema ne moremo v *celoti* instrumentalizirati oziroma ga enoznačno podrediti posameznim družbenim dejavnikom.

Bourdieuju lahko le pritrdimo, ko ugotavlja, da pravno polje ne more biti povsem imuno na vplive z drugih družbenih področij, in skuša zato takšne vplive, ki pogosto ostanejo prikriti za masko objektivnosti, zaznati oziroma jih vključiti v svoj raziskovalni domet. Mislim, da mu le zaradi te razširitve zornega kota ne moremo očitati, da pravo instrumentalizira, saj je prav v tej razširitvi smisel analize, ki hoče delovanje prava pogledati od zunaj in osvetliti, kje, kako in v kolikšnem obsegu se navezuje na širši družbeni kontekst.

Bourdieu seveda ni ne prvi ne edini, ki je opozoril, da je pravo vedno del določenega družbenega okolja, kar ima posledice za njegovo preučevanje. Njegov pristop ni zanimiv le zato, ker se skuša izogniti nevarnosti, da bi pojasnjevanje prava ostalo zaprto v svoje lastne pojme, temveč tudi zato, ker zahteva, da se radikalnemu dvomu in preizpraševanju izpostavi tudi sama sociologija s svojimi teoretičnimi predpostavkami o družbi in pojmovnim aparatom, s katerim jo preučuje. Bourdieu pravi, da konstrukcija vsakega znanstvenega predmeta najprej zahteva prelom z »zdravo pametjo«, tj. s samoumevnimi podobami, ki so skupne vsem, pa naj bodo del neuradne folklore ali uradne doktrine.¹⁰⁹ Ta *refleksivna drža*¹¹⁰ je tudi glavni vir tako njene potencialne moči kot tudi nespo- razumov, do katerih lahko pripelje. Ali kot je zapisal sam avtor:

¹⁰⁸ Bourdieu, *The Force of Law*, v: *The Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 852.

¹⁰⁹ Bourdieu, Wacquant, *AN INVITATION* (2002), str. 235.

¹¹⁰ Natančneje o Bourdieujevem metodološkem postulat u refleksivnosti glej na primer Bourdieu, *ZNANOST O ZNANOSTI IN REFLEKSIVNOST* (2004), str. 139 in nasl.; Grenfell, *PIERRE BOURDIEU* (2008), str. 199 in nasl.

»Nesreča sociologije je, da odkriva arbitrarnost, naključje tam, kjer radi vidimo nujnost ali naravo [...]; in da odkriva nujnost, družbeno prisilo tam, kjer bi radi videli izbiro, svobodno voljo. [...] Sociologija stvari historizira, in jih s tem denaturalizira, defatalizira. Zato pa ji očitajo, da spodbuja cinično razočaranje.«¹¹¹

¹¹¹ Bourdieu, SOCIOLOGIJA KOT POLITIKA (2003), str. 20.

Literatura

- Aarnio, Aulis: *THE RATIONAL AS REASONABLE: A TREATISE ON LEGAL JUSTIFICATION*, D. Reidl Publishing Company, Dordrecht, Boston, Lancaster, Tokyo 1987.
- Auersperger Matić, Andrej: Kaj je pravni formalizem?, v: *ZZR LXIV* (2004), str. 55–77.
- Baum, Lawrence: *JUDGES AND THEIR AUDIENCES: A PERSPECTIVE ON JUDICIAL BEHAVIOR*, Princeton University Press, Princeton, Oxford 2006.
- Bourdieu, Pierre: *LANGUAGE AND SYMBOLIC POWER* (ur. J. B. Thompson), Polity Press, Cambridge 1991.
- Bourdieu, Pierre: *OUTLINE OF A THEORY OF PRACTICE* (prev. Richard Nice), Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne 1977.
- Bourdieu, Pierre: *PRAKTIČNI ČUT I* (prev. Jelka Kernev Štrajn), Studia humanitatis, Ljubljana 2002.
- Bourdieu, Pierre: *PRAKTIČNI ČUT II* (prev. Jelka Kernev Štrajn), Studia humanitatis, Ljubljana 2002.
- Bourdieu, Pierre: Rethinking the State: Genesis and Structure of Bureaucratic Filed, v: *Sociological Theory* 12 (1994) 1, str. 1–18.
- Bourdieu, Pierre: *SOCIOLOGIJA KOT POLITIKA*, Založba CF, Ljubljana 2003.
- Bourdieu, Pierre: *STATE NOBILITY: ELITE SCHOOLS IN THE FIELD OF POWER*, Polity Press, Cambridge 1996.
- Bourdieu, Pierre: The Force of Law – Toward a Sociology of the Juridical Field, v: *The Hastings Law Journal* 38 (1987), str. 805–853.
- Bourdieu, Pierre; Wacquant, Loïc J. D.: *AN INVITATION TO REFLEXIVE SOCIOLOGY*, University Of Chicago Press, Chicago, London 1992.
- Bourdieu, Pierre: *ZNANOST O ZNANOSTI IN REFLEKSIVNOST* (prev. Braco Rotar), Liberalna akademija, Ljubljana 2004.
- Carbonnier, Jean: *PRAVNA SOCIOLOGIJA* (prev. Mileva Filipović), Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad 1992.
- García-Villegas, Mauricio: On Bourdieu's legal thought, v: *Droit et société* 56-57 (2004) 1, str. 57–70.
- García-Villegas, Mauricio: Symbolic power without symbolic violence?, v: *Florida Law Review* 55 (2003), str. 157–190.
- García-Villegas, Mauricio: Comparative Sociology of Law: Legal Fields, Legal Scholarships, and Social Sciences in Europe and the United States, v: *Law and Social Inquiry* 31 (2006) 2, str. 343–382.
- Grenfell, Michael (ur.): *PIERRE BOURDIEU: KEY CONCEPTS*, Acumen, UK 2008.

- Haralambos, Michael; Holborn, Martin: *SOCIOLOGIJA. TEME IN POGLEDI* (prev. M. Makarovič, 1. izdaja), DZS, Ljubljana 1999.
- Hart, H. L. A: *THE CONCEPT OF LAW* (ur. P. Bulloch in J. Raz, 2. izdaja), Oxford University Press, Oxford, New York 1994.
- Igličar, Albin: *POGLEDI SOCIOLOGIJE PRAVA*, GV Založba, Ljubljana 2009.
- Kelsen, Hans: *ČISTA TEORIJA PRAVA: UVOD V PROBLEMATIKO PRAVNE ZNANOSTI*, Cankarjeva založba, Ljubljana 2005.
- Van Krieken, Robert: *Legal Reasoning as a Field of Knowledge Production: Luhmann, Bourdieu and Law's Autonomy*, v: *Annual Meeting of the Law and Society Association* (2004), str. 1–38.
- Lenoir, Rémi: *Pierre Bourdieu and the Law: An Intellectual and Personnel Encounter*, v: *Nordisk juridisk tidsskrift* 29 (2006) 3/114, str. 7–22.
- Madsen, Mikael R.; Dezalay, Yves: *The power of the legal field: Pierre Bourdieu and the law*, v: *AN INTRODUCTION TO LAW AND SOCIAL THEORY* (ur. R. Banakar in M. Travers), Hart Publishing, Oxford, Portland 2002.
- Marcoulatos, Iordanis: *John Searle and Pierre Bourdieu: Divergent Perspectives on Intentionality and Social Ontology*, v: *Human Studies* 26 (2003) 1, str. 67–96.
- Noreau, Pierre; Arnaud, Andre-Jean: *The Sociology of Law in France: Trends and Paradigms*, v: *Journal of Law and Society* 25 (1998) 2, str. 257–283.
- Pavčnik, Marijan: *ARGUMENTACIJA V PRAVU: OD ŽIVLJENJSKEGA PRIMERA DO PRAVNE ODLOČITVE*, Cankarjeva založba, Ljubljana 2004.
- Pavčnik, Marijan: *Pravni in ustavni temelji prava. Glose k nekaterim ustavno-pravnim argumentom*, v: *USTAVNO SODSTVO* (ur. M. Pavčnik, A. Mavčič), Cankarjeva založba, Ljubljana 2000, str. 391–435.
- Pildes, Richard H.: *Forms of Formalism*, v: *University of Chicago Law Review* 66 (1999) 3, str. 607–621.
- Schauer, Frederick: *Formalism*, v: *The Yale Law Journal* 97 (1988) 4, str. 509–548.
- Sideri, Katerina: *Questioning the Neutrality of Procedural Law: Internet Regulation in Europe through the Lenses of Bourdieu's Notion of Symbolic Capital*, v: *European Law Journal* 10 (2004) 1, str. 61–86.
- Stankovič, Peter: *Praksa, habitus in polje: delo Pierra Bourdieuja kot poskus teoretske sinteze v sociološki teoriji*, v: *Teorija in praksa* 36 (1999) 2, str. 230–242.
- Stone Sweet, Alec: *GOVERNING WITH JUDGES: CONSTITUTIONAL POLITICS IN EUROPE*, Oxford University Press, Oxford, New York 2000.
- Swartz, David: *CULTURE AND POWER: THE SOCIOLOGY OF PIERRE BOURDIEU*, University of Chicago Press, Chicago, London 1997.

- Škerlep, Andrej: KOMUNIKACIJA V DRUŽBI, DRUŽBA V KOMUNIKACIJI. ANALIZA DRUŽBENEGA KONTEKSTA KOMUNIKACIJE PREK LUHMANNOVE IN HABERMASOVE TEORIJE DRUŽBE, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 1997.
- Tamanaha, Brian Z.: LAW AS A MEANS TO AN END: THREAT TO THE RULE OF LAW, Cambridge University Press, Cambridge, New York 2006.
- Valverde, Mariana: The Sociology of Law as a 'Means against Struggle Itself', v: Social and Legal Studies 15 (2006), str. 591–597.

From the Legal System to the Juridical Field: Bourdieu's Contribution to the Understanding of Law

Summary

The article tries to outline the foundations of the sociological theory of Pierre Bourdieu (1930–2002), one of the most prominent French intellectuals of the last decades of the 20th century, and indicate how his methodological principles and the specific conceptual apparatus he uses for analysing social relations can help us in examining the dynamics of the legal sphere. How can Bourdieu's reflections enrich classical understanding of law as a *system* of legal rules and principles or sociologically oriented theories that try to impose the “logic of the *system*” on the functioning of the society as a whole? Can Bourdieu's *reflexive* sociology, at least in certain cases, provide a valuable framework for explaining legal phenomena?

The focus is on the concept of the *social* (and *juridical*) *field*, i.e. a structured social space in which individual players who occupy different social positions are struggling for the control over a specific type of capital which functions as a currency in a particular field and provides legitimacy to existing or potential power relations within the field. In addressing the key features of the juridical field, the discussion also extends to other concepts such as *habitus*, capital, symbolic power and so on which are of fundamental importance for understanding Bourdieu's theory of social and legal practices.

Bourdieu's concept of the (social) field signifies an area where different *social positions* are arranged in relations of subordination. Every social field (the juridical field is no exception) is thus defined as a state of permanent inequality, i.e. a social space where there is a constant imbalance among different social positions regarding the possession of different forms of *capital*. The latter is a concept to which Bourdieu attributes a specific meaning; with it he seeks to include/encompass all formal and informal, material and symbolic resources or mechanisms which function as leverage or means of power in a certain social context. Thus, among others, Bourdieu speaks also of *juridical capital*, i.e. a specific form of cultural (not economic) capital, which exerts certain symbolic effects. And the characteristic that all forms of juridical capital have in common is that they provide to their holders access to and control of legal texts, i.e. legal sources. Such allows them to reinforce or improve their position within the juridical field (relative to other positions), since the control of law opens the door to one of the fundamental forms of social power, namely *symbolic power*.

The elementary state of inequality and imbalance between key social positions on a given field shows that every social field, including the juridical field, is basically an area of *struggle* for a specific type of capital which functions as a currency in a particular field and provides legitimacy to existing or potential power relations within that field. The fundamental dynamics of social fields are then, according to Bourdieu, that of conflict, struggle or combat.

A social field imposes *specific forms* or *modes* of struggle on its agents. The power struggles for a specific kind of capital are then limited only to specific types of social activities that are considered legitimate in this social context. There are only certain ways in which agents can defend or try to improve their current positions within a certain field. And Bourdieu exposes the activity of *legal interpretation* as the central *modus operandi* on the juridical field, i.e. the central form of struggling for juridical capital.

Bourdieu defines social fields as configurations or networks of relations between objective social positions, however, he also recognizes the role of social *agents* (they can be both individuals and institutions) who occupy these positions. In the background of all the struggles for capital in a given field Bourdieu sees the specific, personal or wider, class *interests* of social agents. But although the behaviour of agents is always interest-dependent, it should not be automatically associated with a rational calculation of the advantages and disadvantages, costs and benefits of such conduct in light of a certain goal. In this context, the socio-psychological momentum of social practices that Bourdieu tries to capture with the concept of *habitus* is of crucial importance. With this concept Bourdieu refers to the agents' system of dispositions, tendencies or inclinations which generate perceptions, appreciations and practices. These generative schemes are a product of one's conditions of existence and produce practices, beliefs, perceptions, feelings and so forth in accordance with their own structure.

This focus on the role of agents along with their interests and dispositions is also observable in the dynamics of the juridical field. The creation and application of law (as a symbolic order) is inseparable from the activities of the professional group of jurists which have a monopoly on managing the law based on their specific abilities or skills, technical mastery of the legal language and so on. Relying on the law, the jurists classify and catalogue social reality in a very specific manner and thus establish a unique legal point of view which becomes an official way of understanding and communication in the juridical field.

Bourdieu considers social fields as more or less autonomous, i.e. independent from interference from other social fields. However, when talking about the juridical field, he emphasises its autonomy is somewhat limited, *relative*. The juridical field is structurally somewhat susceptible to interferences from other

social fields. According to Bourdieu, the lesser degree of autonomy of the juridical field is a consequence of its stronger dependence on other social spheres (for example the economic and especially the political sphere) in consolidating its power and providing symbolic efficiency of its product. Despite its specific forms and internal logic the functioning of the juridical field cannot be fully explained without considering foremost the close connection of the juridical field to the *general field of power* which Bourdieu closely associates with the *state* and its *bureaucracy*.

Bourdieu's concept of juridical field and his theoretical and methodological principles provide us with a useful framework for analysing various aspects of social reality that we face daily. Using a decision of the Constitutional Court of the Republic of Slovenia U-I-114/11 as example, the article attempts to indicate how Bourdieu's theory can be used to explain the social dynamics in the juridical field.

In conclusion, it is acknowledged that Bourdieu was of course neither the first nor the only one who pointed out that the law is always part of a particular social context which has implications for its study. His approach is, however, interesting not only because it tries to avoid the danger of explaining the law exclusively in its own terms, but also because it requires that sociology itself be exposed to a radical doubt and questioning regarding its theoretical assumptions and the conceptual apparatus through which it examines society and law. He also cautions that the *social context* in which law, with its internal, rigorous and timeless logic of a functioning system, is created and interpreted does not necessarily have to be understood as a social mechanism in which things run virtually automatically and where each element performs its function, contributing to the coherence of the social world. When Bourdieu seeks to explain social action with the help of the concept of the (*social*) *field*, he offers an alternative starting point for understanding social reality and its dynamics, from which we can also analyse the legal domain.